

Maria Radwiłowiczowa, Ryszard Radwiłowicz

Planowanie integrujące w nauczaniu początkowym

Nauczyciel i Szkoła 3-4 (24-25), 236-252

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Maria i Ryszard Radwiłowiczowie

Planowanie integrujące w nauczaniu początkowym

Określenia

Plan to zamysł, zamiar, zarys, projekt, a planowanie to - biorąc ogólnie - tworzenie planu, czynność polegająca na zamierzeniu ciągu określonych działań w wyznaczonym czasie dla realizacji wytyczonego celu. W swoim klasycznym „Traktacie o dobrej robocie” Tadeusz Kotarbiński (1955) w rozdziale o preparacji działań, mówiąc o planie, używa takich pojęć jak: gotowość wewnętrzna i nastawienie kierunkowe, a wśród cech dobrego planu, a więc i planowania, wymienia po pierwsze celowość, całościowość, ekonomiczność i elastyczność.

Planowanie jako takie oznacza zatem w miarę dokładne wyznaczanie celów i czynności zmierzających do ich wykonania w ustalonym czasie przy uwzględnieniu wszystkich możliwych i koniecznych warunków i środków.

W systemie szkolnym w realizacji planu aktywni są zarówno nauczyciele, chociaż często w tle, jak i przede wszystkim uczniowie. Natomiast, podobnie jak to się dzieje z oceną wykonania, również planowanie należy do tych czynności nauczyciela, które wykonuje on sam bez udziału uczniów.

Planowanie jest tworzeniem zarysu głównych czynności nauczyciela klas I-III. Zarys ten obejmuje wszystkie czynności, które powinny doprowadzić do osiągnięcia wyznaczonych celów. Planowanie chroni od chaotyczności, dorywczowości w działaniu, akcyjności, nadaje jednolity i usystematyzowany charakter.

Planowanie pozwala zdać sobie sprawę z tego co nauczyciel zrobił, czy i w jakim stopniu zbliża się do wyznaczonych celów, a więc jest koniecznym warunkiem oceny wyników własnej pracy.¹

Tak scharakteryzowane ogólnie planowanie obejmuje w ramach nauczania początkowego trzy rodzaje planów o coraz większym stopniu szczegółowości, a zarazem o coraz wyraźniejszym własnym autorstwie nauczyciela pierwszego szczebla edukacyjnego. Są to:

---

¹ P. Kowolik, Organizacja i planowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej w klasach początkowych, Wyd. UŚl., Katowice 1992, s. 24

- plan wychowawczy klasy,
- rozkład materiału nauczania oraz,
- szkice scenariuszy dnia.

Będąc częścią ogólnego planu wychowawczego szkoły, plan wychowawczy klasy (I, II, III) powinien być zarazem, a nawet nade wszystko specyficzny dla szczebla początkowego. Oznacza to, że ma on mieć na względzie takie cele edukacyjne jak wspomaganie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju ucznia, w tym szczególnie poprzez rozwijanie umiejętności nawiązywania i utrzymywania poprawnych kontaktów z innymi dziećmi, dorosłymi, z osobami niepełnosprawnymi, przedstawicielami innych narodów i ras; przyswojenie poczucia przynależności do społeczności szkolnej, regionu i kraju; rozbudzenie potrzeby kontaktu z przyrodą.²

Zamiast powtarzać w swoim planie wychowawczym klasy cytowane wyżej sformułowania, należałoby raczej wyeksponować w nim tylko kilka takich elementów, które akurat w określonych a znanych sobie warunkach trzeba po pierwsze uwzględnić. Dla przykładu niech to będzie wdrażanie do obowiązkowości, czyli troska o staranne wykonywanie wszystkich poleceń, a szerzej obowiązków, oraz kształtowanie we wszelkich sytuacjach postawy tolerancji.

Nie wystarczy jednak tylko wypunktować wybrane cele wychowawcze. Trzeba by jeszcze określić, jakimi metodami i osobiście w jakich okolicznościach należałoby je realizować. A więc na przykład poprzez pochwały pod adresem tych uczniów, którzy wyjątkowo ładnie coś napisali lub sumiennie wykonali coś z własnej inicjatywy. Co się zaś tyczy wychowania dla tolerancji, to można by zaprojektować między innymi dyskusję nad jakimś pozytywnym lub negatywnym postępkim wybranej postaci literackiej, oczywiście z odniesieniem do określonych sytuacji szkolnych. W przygotowywanym planie wychowawczym powinno się także znaleźć miejsce poświęcone współpracy z rodzicami z zaakcentowaniem punktów dotyczących owej obowiązkowości i tolerancji.

Wszystko to będą zaplanowane z wyprzedzeniem, konkretnie posunięcia wychowawcze, które trzeba następnie wmontować w rozkład materiału nauczania, a w konsekwencji także w szkice scenariuszy.

Aby omówić dokładniej te dwa wymienione przed chwilą, już szczegółowsze składniki planowania, należy jednak poprzedzić nasze propozycje dwiema istotnymi informacjami. Dotyczą one zadania i struktury jako czynników planotwórczych. Bowiern znajomość ich jest niezbędna właśnie w planowaniu mającym służyć integracji.

² Por.: Rozporządzenie MEN z 15 lutego 1999 r.; „Dziennik Ustaw RP” nr 14 z 23.II. 1999, poz. 129, s. 586.

Instrumenty

Wprawdzie tworzywem procesu nauczania i uczenia się są treści elementarne, ale za jego budulec przetworzony, a zarazem nośnik należy uznać dopiero zadania kierowane do uczniów. *Zadania takie, zwane inaczej uczniowskimi lub dydaktycznymi w sensie węższym³, są łącznikami między przedtem martwymi informacjami a uczniem. Ożywiają one te treści, jak też aktywizują samego ucznia.*

W procesie dydaktycznym zadania dla ucznia występują w trzech postaciach (formach): *jako pytania, jako polecenia oraz jako sytuacje zadaniowe*, wprawdzie organizowane przez nauczyciela, ale sformułowane w postaci zadań (w sensie pytań i poleceń) już z udziałem uczniów.

Ilustracji, potwierdzających zasadność takiego podziału zadań dydaktycznych (w sensie - uczniowskich) może dostarczyć dowolny scenariusz lub sprawozdanie z zajęć. Oto odpowiednie przykłady, zaczerpnięte z pewnego protokołu. Pytanie: - *Z jakiego materiału są wykonane lalki?... Polecenie: - Przeobrażamy się w lalki. Naśladowanie lalek (lalki smutne, wesołe, mrugające)... Sytuację zadaniową wywołały zajęcia plastyczne pod hasłem: - Jestem projektantem mody.*

Co wie każdy nauczyciel, o wiele łatwiej jest wydawać polecenia i zadawać pytania, aniżeli organizować sytuacje, w wyniku których to uczniowie formułują pytania i kierują prośby pod adresem nauczyciela lub polecenia i pytania do siebie samych. Rzecz jednak w tym, że to właśnie sytuacje zadaniowe są najbardziej kształtujące i wychowawcze.

W podanym potrójnym kształcie wszystkie zadania dydaktyczne (w sensie - uczniowskie) posiadają, choć w bardzo różnym stopniu, charakter poznawczy, kształtujący i wychowawczy. Poziom zadań, z którymi nauczyciel zwraca się do swoich uczniów, stanowi, a przynajmniej powinien stanowić doniosły środek sterowania ich pracą (nauką). Bowiernie zależnie od tego poziomu, a zwłaszcza od uwzględnienia takich kryteriów jak ogólność i problemowość, nie rozwijają one lub rozwijają myślenie, zdolności, sposoby uczenia się, zainteresowania, ba, także postawy uczniów. Zgodzimy się przecież, że od pytania typu: - *Kto występuje w cyrku?* - o wiele bardziej kształtujący jest problem: - *Dlaczego ludzie śmieją się w cyrku?*

Zadania mogą być bardzo różne - ustne i pisemne, szczegółowe i ogólne, proste i złożone, zamknięte i otwarte, problemowe i odtwórcze, żeby przywołać tylko te najbardziej obiegowe rozróżnienia. Ponadto zaś, co szczególnie istotne, niemal na wszelkich zajęciach zadania nie występują w pojedynkę, lecz w określonych,

³ W sensie szerszym zadaniami dydaktycznymi są również zadania adresowane do nauczycieli przez program ministerialny.

mniej lub bardziej spójnych układach inaczej ciągach czy pasmach. Dodajmy, że podczas gdy zajęcia jednych nauczycieli cechuje nadmiar stawianych zadań i to podobnych jakościowo, to u innych obserwuje się ich różnorodność i wzajemne powiązanie.

Skoro czynnik zadań, a w konsekwencji i umiejętność operowania nimi odgrywa tak doniosłą rolę, to znaczy, że trzeba liczyć się z nim także przy planowaniu dydaktycznym. Jak i kiedy? - o tym będzie mowa w związku z uwagami dotyczącymi struktury.

Zadanie i struktura są pojęciami sprzężonymi. Bowiem w istocie swojej wszelkie zadanie wymaga zmiany struktury wyodrębnionego układu na bardziej uporządkowaną i doskonalszą, a szerzej - na strukturę adekwatną do zamierzeń. W trakcie nauczania i uczenia się każde pytanie i polecenie zmierza do wypełnienia jakiejś luki w dotychczasowym układzie wiedzy (w tym umiejętności) osoby uczącej się - luki w postaci braku pewnych wiadomości czy umiejętności. Można ją usunąć dzięki zdobyciu danych wiadomości czy umiejętności, czyli dzięki zmianie pierwotnej struktury poznawczej czy sprawnościowej.

A czym jest **struktura** w ogóle? *Jest to określony układ elementów, na który składają się - w przypadku treści nauczania - prawa, ogólne zasady i pojęcia, połączone ze sobą relacjami logicznymi i merytorycznymi. A jeszcze szerzej - jest to sposób wewnętrznej organizacji postrzeganego obiektu, dzięki któremu jego składniki łączą się w pewną całość.* Natura tych powiązań może być różna. Mogą to być stosunki przestrzenne, czasowe, genetyczne, logiczne.

O właściwej organizacji (strukturze) danego układu mówimy wtedy, gdy spełnia on dobrze założone funkcje (cele), np. gdy dana maszyna pracuje należycie, a podręcznik z określonego przedmiotu przyczynia się skutecznie do poznania i zrozumienia danej dziedziny wiedzy, gdy ułatwia uczącemu się zdobycie wiedzy operatywnej.

Wynika z tego, że struktura jakiegoś zbioru elementów, a więc również wiadomości (a szerzej - informacji) może być bardzo różna - od wadliwej do celnej, to jest dobrze realizującej założone cele. A zatem w przypadku planowania dydaktycznego należy dążyć do tego, aby zbudować program, dany rozkład materiału nauczania czy konkretny scenariusz zajęć zgodnie z wyznaczonymi celami. Służy temu tzw. strukturyzacja inaczej strukturyzowanie. Jest to ciąg czynności porządkujących pewien zastany układ informacji (treści) za pomocą tzw. technik (zabiegów) strukturyzacyjnych, zaczerpniętych z praktyki nauczania programowanego. Dla naszych potrzeb najbardziej przydatna okazuje się technika mieszana - dziesiętno-graficzna.

Każdy nauczyciel wie, jak inwentaryzuje się księgozbiór używając systemu dziesiętnego. Umie też, ucząc podstaw matematyki, stosować grafy. Dlatego

bez dalszych wyjaśnień przedstawimy poniżej od razu próbkę zastosowania proponowanego przez nas mieszanego (dziesiętno-graficznego) zabiegu strukturyzacyjnego na przykładzie już wcześniej przez nas uporządkowanego układu (struktury) dotychczasowych treści niniejszego artykułu.

Rysunek 1

Struktura dotychczas wyłożonych treści artykułu (na podstawie poprzedniej strukturyzacji układu według systemu dziesiętno-graficznego)

Elementy treści w systemie dziesiętno-graficznym

plan

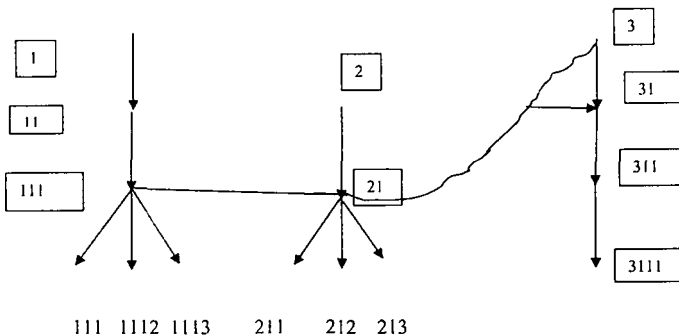
- 11 planowanie
- 111 planowanie dydaktyczne
- 1111 plan wychowawczy klasy
- 1112 rozkład materiału nauczania
- 1113 szkice scenariuszy dnia

zadanie

- 21 zadanie dydaktyczne (uczniowskie)
- 211 pytanie
- 212 polecenie
- 213 sytuacja zadaniowa
- 22 ciąg zadań

struktura

- 31 strukturyzacja
- 311 zabiegi strukturyzacyjne
- 3111 system dziesiętno-graficzny

Fazy

Wychodzimy z założenia, że nauczyciel wczesnoszkolny nie może ani zadowolić się nazbyt ogólnymi wskazówkami treściowymi, tkwiącymi we wspomnianej już ministerialnej podstawie programowej, bo wtedy musiałby tworzyć program autorski, ani też mechanicznie kopiować jeden z licznych podsuwanych mu z zewnątrz drobiazgowych pakietów. Wówczas bowiem zignorowałby własne jednostkowe warunki nauczania. Dlatego - na prawach przykładu - dalsze wywody poświęcimy ilustracji, jak można i koniecznie trzeba budować, jeśli nie własny program, to z pewnością samodzielny rozkład materiału nauczania.

W tym celu całość poczynań planujących, dokonywanych - jak proponujemy - przez nauczyciela w drodze strukturyzacji, można potraktować jako kolejne kroki inaczej przybliżenia od ogólności do szczególności, na której to drodze dają się wyróżnić cztery poziomy i fazy:

- poziom globalny - faza decyzji globalnych,
- poziom kręgów tematycznych - faza pierwszego przybliżenia,
- poziom tematów dnia - faza drugiego przybliżenia,
- poziom scenariuszy - faza konkretyzacji.

Dla uproszczenia pominiemy tutaj fazę piątą - realizacyjno-kontrolną, inaczej wykonawczo-modyfikacyjną, ponieważ wykracza ona poza planowanie właściwe.

FAZA DECYZJI GLOBALNYCH (I)

W przydatności jakiegos programu łatwiej jest zorientować się przyglądając się jego głównym wątkom treściowym, aniżeli deklarowanym tam ogólnym celom. Dlatego tak właśnie postąpiła nasza znajoma, nauczycielka AB, na której poczynania planujące będziemy dalej się powoływać. Dysponując kilkoma zatwierdzonymi przez ministerstwo programami autorskimi - uznała ona, iż „Program nauczania zintegrowanego w klasach I-III szkoły podstawowej” autorstwa E.Cichy, E.B.Cywińskiej i innych (1999) najlepiej jej odpowiada jako prowadzącej klasę II szkoły w małym miasteczku. Stwierdziła bowiem pełną zgodność między wymogami ministerialnej podstawy programowej, a poniższym wykazem kręgów tematycznych, które wypełniają ramy wspomnianego programu.

- 1 - Ja i mój rozwój
- 2 - Ja i moja rodzina
- 3 - Ja i moja szkoła
- 4 - Moja miejscowość i mój region
- 5 - Moja ojczyzna - Rzeczpospolita Polska
- 6 - Ziemia - planeta pełna tajemnic,

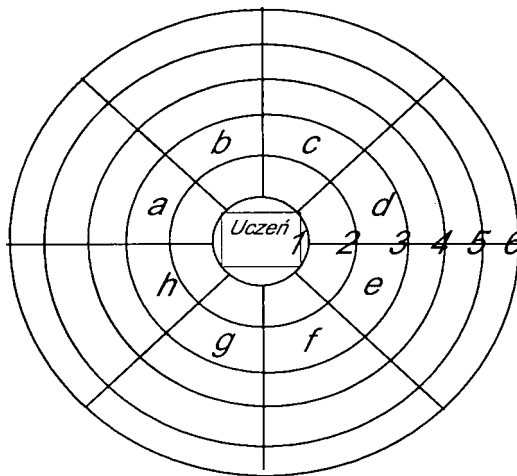
które to kręgi mają być poznawane dzięki jednoczesnemu rozwijaniu poniższych ośmiu umiejętności globalnych:

a/ słuchanie	e/ rachowanie
b/ mówienie	f/ obserwowanie i doświadczanie
c/ pisanie	g/ odtwarzanie i tworzenie oraz
d/ czytanie	h/ działanie na rzecz zdrowia i bezpieczeństwa.

Zauważmy, że wymienione kręgi tematyczne zataczają koła coraz szersze co do swego poznawczego zakresu i angażują względnie powinny rozwijać i angażować wszystkie rodzaje całościowych umiejętności małego ucznia. Można to zobrazować z grubsza za pomocą poniższej tarczy, gdzie kręgi oznaczono cyframi od 1 do 6, a umiejętności (reprezentowane w formie segmentów) literami od a do h.

Rysunek 2

Tarcza kręgów tematycznych i umiejętności globalnych

Nawet w szczegółowych opisach zawartości wymienionych kręgów nauczycielka nie znalazła jednak wyraźnie określonych haseł obowiązkowości i tolerancji, którym postawiła w tym roku poświęcić specjalną troskę, gdyż w klasie I stwierdziła u wielu dzieci akurat w tych dziedzinach poważne braki. Ponieważ zaś nie na wiele zdały się poszukiwania w kilku innych kompletach programowych, ostatecznie zdecydowała wprowadzić oba te elementy do własnego rozkładu materiału nauczania, opartego biorąc ogólnie na programie E.Cichy i innych (1999).

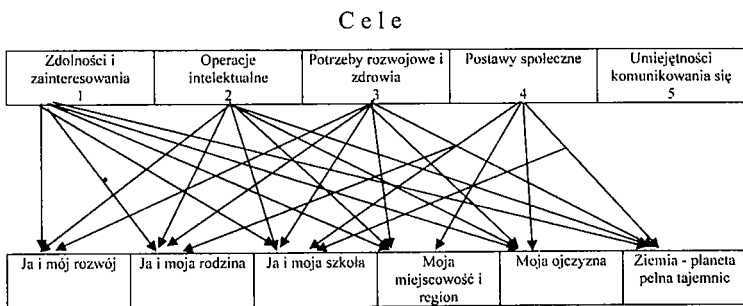
W wyniku tych decyzji powstała następująca lista celów naczelnych:

- 1 - Rozwijanie zdolności poznawczych i ukierunkowywanie zainteresowań dzieci
- 2 - Rozwijanie głównych operacji intelektualnych
- 3 - Kształtowanie umiejętności rozpoznawania i zaspokajania potrzeb niezbędnych dla wszechstronnego rozwoju i zdrowia
- 4 - Kształtowanie postaw umożliwiających funkcjonowanie w szeroko pojętym środowisku, a w szczególności kształtowanie:
  - 4.1. - postawy obowiązkowości i
  - 4.2. - postawy tolerancji
- 5 - Wyposażenie w umiejętności umożliwiające komunikację ze społeczeństwem.

Odwołując się do wcześniej przytoczonego indeksu kręgów tematycznych, podamy, iż łączny układ celów i kręgów przybrał w ujęciu przykładowej nauczycielki poniższą postać graficzną (przy zachowaniu przyjętych oznaczeń cyfrowych).

Rysunek 3

Układ głównych celów dydaktyczno-wychowawczych oraz kręgów tematycznych (według nauczycielki AB)

K r ę g i

Uwaga: Liniami zaznaczono tylko główne relacje.

FAZA PIERWSZEGO PRZYBLIŻENIA (II)

Fazę drugą wypełnia praca poprzedzająca sporządzenie rozkładu materiału nauczania. Nauczyciel przechodzi do niej w momencie, gdy zaczyna dokładniej analizować podjęte wcześniej decyzje globalne, zanotowane w formie graficznej, jak to ukazaliśmy, bądź też na oddzielnych kartkach, zapisanych dla wygody jednostronnie.

Teraz trzeba będzie tak ustalić i ponazywać szczegółowe kręgi tematyczne, aby można było łączyć treści z różnych obszarów edukacji.

Ponieważ nasza przykładowa nauczycielka zdecydowała się korzystać bezpośrednio z programu autorstwa E.Cichy i innych z dwoma, jak wiemy, istotnymi modyfikacjami, mogła się skupić obecnie na unaocznieniu sobie tego wszystkiego za pomocą systemu dziesiętno-graficznego. Sprawa nie okazała się jednak taka prosta, gdyż wgląd we wspomniany pakiet programowy ujawnił, że zespół autorski posługuje się terminem kręgu tematycznego na różnych poziomach ogólnień.⁴

Uświadomiwszy sobie tę niedogodność, AB nie zrezygnowała jednak z materiałów wydawnictwa JUKA, ponieważ stwierdziła jednocześnie, że zawarte w nich propozycje sensownie łączą ze sobą w układzie poziomym i pionowym treści z różnych obszarów edukacji, dbając zarazem o kształtowanie wszystkich podstawowych umiejętności i postaw.

Teraz, aby uzmysłowić sobie związki zachodzące między kręgami tematycznymi, zapowiedzianymi w programie całościowym, obejmującym trzy kolejne klasy, a kręgami podrzędnymi wobec tamtych, występującymi w broszurze pochodnej, dotyczącej pierwszego półrocza klasy drugiej,⁵ nasza nauczycielka wykonała odpowiedni rysunek.

Sporządzenie tego schematu zajęło nauczycielce kilka godzin, ale nie żałowała tego czasu, ponieważ dzięki temu (przy założeniu, że dokonała właściwych zaszerogowań) wyjaśniło się, iż:

- kręgi ogólne nie mają jednakowej reprezentacji ilościowej w kręgach szczegółowszych oraz, że
- również w tej drugiej fazie (nazwanej przez nas pierwszym przybliżeniem) nie da się jeszcze wyjść poza ramy treściowe na tyle, aby uwidocznić jednocześnie określone wiązania integrujące różne zakresy i różne rodzaje aktywności.

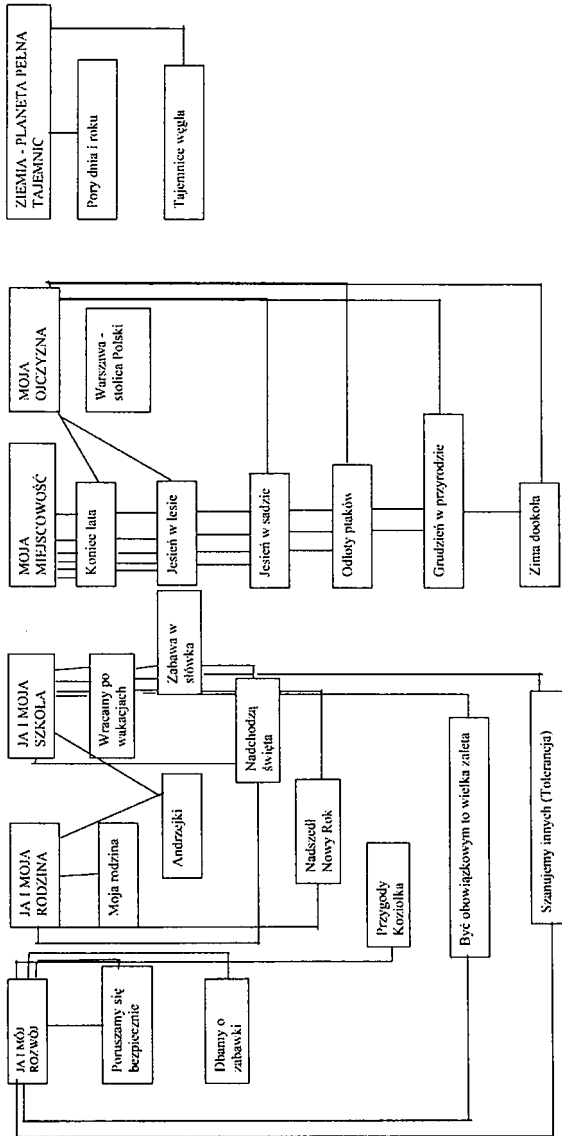
FAZA DRUGIEGO PRZYBLIŻENIA (III)

Do obu dalszych faz (III i IV) budowy przez naszą nauczycielkę własnego rozkładu materiału nauczania na cały rok (na bazie programu E.Cichy i innych - 1999), a jednocześnie pisania brakujących scenariuszy - dobrze pasuje określenie „tryb kroczący”. Polega on na stopniowym uszczegóławianiu pierwotnego zamysłu. To tak, jak kolejne zdjęcia z pozycji ptaka czy samolotu zniżającego lot. Fotografie takie, obejmujące coraz mniejszy teren, stają się coraz dokładniejsze.

⁴ Por.: E.B.Cywińska i inni, Nauczanie zintegrowane w klasach 1-3 - Scenariusze zajęć - klasa 2 - Semestr 1. Wyd. JUKA, Warszawa 1999

⁵ Por.: E.B.Cywińska i inni, Nauczanie zintegrowane w klasach 1-3 - Scenariusze zajęć - klasa 2 - Semestr 1. Wyd. JUKA, Warszawa 1999

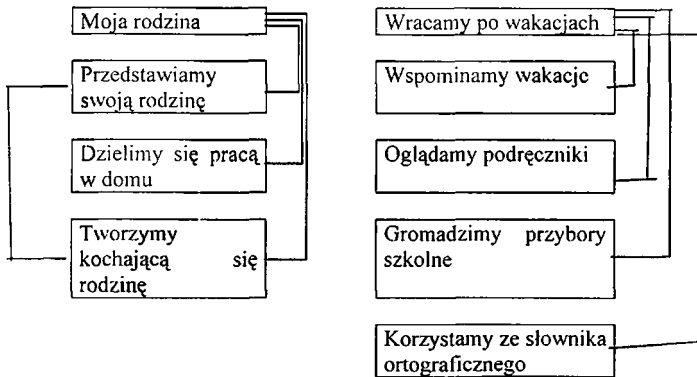
Rysunek 4
Relacje między kręgami tematycznymi całościowymi (dotyczącymi trzech klas) a kręgami tematycznymi podległymi (dotyczącymi I półrocza klasy II)

Tym razem dla zwięzłości ilustracji skupimy się na dwóch kręgach szczegółowych, wyjętych z poprzedniego schematu (rys. 4): „Moja rodzina” oraz „Wracamy po wakacjach” - aby następnie w obrębie każdego z nich przyjrzeć się bliżej - od strony wykonawczej - jednemu wybranemu tematowi dnia, opracowanemu w postaci scenariusza.

Rysunek 5

Zawartość dwóch wybranych kręgów tematycznych szczegółowych (według E.B. Cywińskiej i in.)

Podobnie jak poprzedni, również ten rysunek sygnalizuje tylko temat, natomiast nie daje wglądu w sferę integracji. Dlatego musimy rozpatrzyć pod tym kątem przynajmniej dwa wybrane, opracowane szkicowo tematy dnia. Na rysunku 5 obwiedliśmy je linią wytłuszczoną.

(1) Temat dnia: **Dzielimy się pracą w domu.**

Treści działań edukacyjnych: - Opowiadanie treści tekstu „Jaki jest mój brat?” Czytanie opowiadania z podziałem na role. Próba odpowiedzi na pytanie zawarte w tytule. Upominek dla brata lub siostry - składanki z papieru lub układanki - łamigłówki. Naśladowanie zabaw z rodzeństwem.

Środki dydaktyczne z zakresu edukacji: polonistycznej (teksty), matematycznej (zadania) i plastyczno-technicznej (widokówki i puzzle).

Ćwiczenia: praca nad tekstem, piękne czytanie, wyrażanie opinii, pisanie, zadania na porównywanie różnicowe, wykonanie upominku.

(2) Temat dnia: **Gromadzimy przybory szkolne.**

Treści działań edukacyjnych: - Pisanie nazw przyborów szkolnych i dobieranie do nich określeń na podstawie wiersza, ilustracji i zgromadzonych przyborów.

Poznanie przymiotnika jako określenia rzeczownika. Rozkładanie zbioru na podzbiory. Dodawanie i odejmowanie w zakresie 10, rozwiązywanie zadań tekstowych. Wykonanie pojemnika na kredki.

Ćwiczenia: Swobodne wypowiedzi (w tym nt. Poszanowania przyborów), rozwiązywanie zagadek (w tym „O czym myślę?”, określenie przyborów, zadania tekstowe, zaplanowanie rozmieszczenia przyborów w klasie, dyskusja nt. dbałości o przybory, (m.in. na podstawie wiersza o uczniu - niechluj), wykonanie pojemnika na kredki.⁶

Te syntetyczne zapowiedzi dwóch zajęć dnia pozwalają już zorientować się, jakie zostaną na nich uruchomione obszary edukacji i rodzaje aktywności. Więcej, zawierają także główne pytania. W pierwszym wypadku: - Jaki jest mój brat (ewentualnie siostra)? A w drugim - O czym myślę? (czyli jakie cechy posiada dany przedmiot?). A więc w obu problem dotyczy charakterystyki. Szkoda, że na pierwszych zajęciach nie pojawiło się w sposób wyraźny pytanie o obowiązki ucznia - dziecka w domu, natomiast dobrze, że na drugich wiersz o nieporządnym uczniu daje okazję do zastanowienia się nad powinnościami ucznia w szkole.

Dla skomentowania i porównania obu tych szkiców można posłużyć się następującym zestawieniem, w którym uwidatniono angażowane na danych zajęciach obszary edukacji i rodzaje aktywności, a także dominujące zadania (w danym wypadku pytania).

Tabela 1

Porównanie szkicowych obrazów zajęć dnia „1” i „2” od strony rodzajów (zakresów) edukacji, form (rodzajów) aktywności i dominujących zadań (pytań)

Szkic 1	Aspekty	Szkic 2
	Obszary edukacji:	
++	język polski	++
+	matematyka	+
+	plastyka	
+	technika	+
+	wychowanie fizyczne	
	Rodzaje aktywności (umiejętności):	
+	mówienie	+
+	czytanie	+
+	pisanie	+
+	myślenie	+
+	rachowanie	+
+	praca manualna	+
+	ruch	
+	Dominujące zadanie (pytanie)	+

⁶ E.B. Cywińska i inni, 1999, s. 38 i 11.

Pod trzema rozpatrywanymi względami porównywane obrazy schematyczne cechuje więcej podobieństw, aniżeli różnic. Zauważmy jednak, że jest to próbka bardzo wybiórcza. Wprawdzie nie mówi ona, jak wyglądają same łączenia, ale mimo to ukazuje, że tzw. drugie przybliżenie (w trzeciej fazie planowania) wymaga już przewidywania z grubsza, jakie to rodzaje aktywności i jakie główne zadania mają wypełnić planowane tematy dnia.

FAZA KONKRETYZACJI (IV)

O ile w fazie poprzedniej zadania uczniowskie były elementem, który uszczegóławiał zamysł danych zajęć, o tyle w fazie konkretyzacji należy wyznaczyć im rolę czynnika twórczego. Taką też funkcję poruczyła im nasza nauczycielka. Dała temu wyraz przygotowując samodzielnie dwa szczegółowe kręgi tematyczne: „Być obowiązkowym to wielka zaleta” oraz „Szanujemy innych”.⁷

W celach ilustracji ograniczymy się tutaj do skrótego przedstawienia pierwszego z dwóch tematów dnia (scenariuszy) realizujących wspomniany krąg „Być obowiązkowym”. Są nimi: „Moje obowiązki w domu” oraz „Co to znaczy - być dobrym uczniem?”

Krąg tematyczny „Być obowiązkowym to wielka zaleta”

Temat dnia: „Moje obowiązki w domu”

Treść działań edukacyjnych:

Rozmowa z klasą na temat - Co to znaczy - dobry syn - dobra córka? Zapisanie najważniejszych określeń ...

Czytanie przez N, a później przez uczniów opowiadania Wiery Badalskiej pt. „Najciekawsze opowiadanie”.⁸ Omówienie treści czytanki. Nauka piosenki „Pomogę mamusi”. Naśladowanie prac domowych. Nauka obsługi odkurzacza. Rozwiązywanie zadań tekstowych. Wycinanie z kartonu według szablonu przedmiotów służących do robienia porządków w domu (codziennego sprzątanía mieszkania), pomalowanie ich kredkami.

Środki dydaktyczne:

Powielone teksty opowiadania i piosenki, arkusze tektury ze schematami różnych przyborów do robienia porządków w domu, nożyczki, kredki, odkurzacz, kartoniki z nazwami czynności wykonywanych przez dzieci w domu.

Przebieg zajęć:

Rozmowa z klasą nt. - Co to znaczy - dobry syn - dobra córka? Zapisanie na tablicy i w zeszytach sześciu najważniejszych określeń...: - Kocha rodziców. Stara się ich nie martwić. Pomaga rodzicom w pracach domowych. Jest obowiązkowy. Chętnie wykonuje prace domowe, które do niego należą, chociaż nie wszystkie je lubi. Dbą o swoje przybory szkolne i zabawki... Przeczytam Wam

⁷ Patrz: rysunek 4

⁸ W. Badalska, Rośniemy razem. Wypisy dla klasy 2. WSiP, Warszawa 1980, s. 160-162.

teraz opowiadanie, a Wy po jego wysłuchaniu będziecie się starali odpowiedzieć na pytanie: - Kto jest bohaterem opowiadania? Czy bohater czytanki jest dobrym synem (córką)? Czy jest obowiązkowy? Czytanie przez N, a następnie przez dzieci z podziałem na role - opowiadania W. Badalskiej pt. „Najciekawsze opowiadanie”. Omówienie treści czytanki. - Kto jest bohaterem opowiadania? Dlaczego opowiadanie Jędrka było najciekawsze? Czy Jędrak napisał prawdę o swojej pomocy w domu? Czy po uznaniu przez nauczycielkę jego wypracowania za najciekawsze Jędrak się zmienił? Jak sądzicie, czy Jędrak jest dobrym synem? Czy jest obowiązkowy? Czy obowiązkowość to jest ważna cecha charakteru? Dlaczego? Czy możecie podać jakieś przykłady, że jeśli ktoś był obowiązkowy, to wyszło mu to na dobre, a jeśli nieobowiązkowy, to miał przez to różne kłopoty? ...Nauczmy się teraz piosenki „Pomogę mamusi!”. Ćwiczenia ruchowe imitujące wybrane czynności, wykonywane przez dzieci w domu. Potem jedne dzieci wykonują wybrane czynności naśladowcze, a pozostałe odgadują. Na przykład - Układamy książki na półce, trzepiemy dywany, przestawiamy meble... Rozwiązywanie zadań tekstowych:

- I. - Janek miał ułożyć 30 książek, po dziesięć na każdej półce. Na ilu półkach ułożył te książki? Jak możemy przekształcić to zadanie? - Na ilu półkach Janek ułoży 30 książek, jeśli na każdej ułoży 10?
- II. - Mama kupiła proszek do prania “Dosia” i płyn do mycia naczyń “Ludwik”. Ile otrzymała reszty ze 100 złotych, jeśli proszek do prania kosztował 9 zł, a płyn do naczyń był trzy razy tańszy?
- III. - W domu ułożono na stole zestawy sztućców dla określonej liczby osób. Na przykład: $(4+2) \times 3$ lub $(3+2) \times 4$ itd. Sformułujcie pytania do ułożonych zadań.

Teraz rozwiążecie dwie zagadki.

Zagadka I:

Tak bardzo sprzyja czystości,
 Że gdy napotka rzecz brudną,
 Zaraz się pieni ze złości,
 Zaraz zaczyna chudnąć. (mydło)

Zagadka II:

Co to? Sam się zastanów!
 Wodę pije z kranu,
 Z gniazdzka siłę bierze
 I ... pierze? (pralka)⁹

- A może znacie albo sami ułożyliście zagadki o urządzeniach do sprzątanania lub środkach czystości? Dlaczego powinniśmy codziennie sprzątać mieszkanie i wycierać kurz z mebli, a także zmywać naczynia w gorącej wodzie z dodat-

⁹ Wesołe zabawy. Wyd. KAW, Warszawa 1979, s. 74.

kiem środków czystości? N odczytuje dzieciom krótką ilustrowaną informację o zarazkach znajdujących się w powietrzu. Niektóre z nich są źródłem chorób. Następnie dzieci uczą się bezpiecznego obsługiwanie odkurzacza. Otrzymują kartony z rysunkiem przedmiotów służących do utrzymania czystości. Malują je kredkami, a potem dzielą na dwa zbiory - na takie, które wymagają podłączenia do źródła prądu, i pozostałe. Dyskusja nad pytaniami: - Czy i jak pomagacie rodzicom i rodzeństwu? Jakie macie obowiązki? Które prace domowe lubicie, a jakich nie bardzo? Co to znaczy być obowiązkowym? Dlaczego trzeba być obowiązkowym? N rozdaje dzieciom koperty z kartonikami, na których wypisane są domowe obowiązki dzieci, i poleca po lewej stronie położyć te, które dotyczą danego dziecka, a po prawej, które nie dotyczą ... Na początku dzisiejszych zajęć mówiliśmy, że nieobowiązkowość przynosi szkody. Czy to trudno być obowiązkowym? Konkluzja: - Potrzebna jest znajomość i przestrzeganie kilku prostych zasad. Jakie to zasady? ...Na zakończenie zajęć dzieci śpiewają piosenkę „Pomogę mamusi” i naśladują kilka charakterystycznych prac domowych... Zadanie domowe: - Napisać trzy zdania na temat, jak i dlaczego pomagam rodzicom.

Zamiast szczegółowo charakteryzować ten scenariusz, zwrócimy tym razem uwagę na jedną znamioną cechę, którą wykazują niektóre zadania planowane przez nauczycielkę. Oto świadczą one o poszukiwaniu różnych sposobów realizacji i integrowania treści z różnych zakresów. Dotyczy to jednocześnie angażowania uczniów do różnych rodzajów czynności.

Nauczycielka AB zmodyfikowała lub sama opracowała również kilka innych scenariuszy na temat obowiązkowości i tolerancji (uwzględniając szczególnie sytuacje szkolne), nie mówiąc już o odpowiednich oddziaływaniach okazjonalnych.

Konkluzja

Podsumowując całość wywodów poświęconych planowaniu integrującemu w klasach I-III, warto odtworzyć je najpierw w poniższym syntetycznym przeglądzie. (Patrz tab. 2)

Planowanie dydaktyczne w zintegrowanym nauczaniu początkowym polega na sprecyzowaniu przez nauczyciela celów dydaktyczno-wychowawczych i rozmieszczeniu w ściśle ustalonych terminach określonych porcji treści nauczania i wychowania, służących realizacji tych celów a zaczerpniętych z różnych obszarów edukacji i łączonych w myśl idei integracji - przy zastosowaniu odpowiednich metod, środków dydaktycznych i form organizacji pracy uczniów.

Za instrumenty pozwalające planować skutecznie należy uznać dwa podstawowe pojęcia wraz z ich obudową. Są nimi struktura i strukturowanie oraz zadanie

Tabela 2

Planowanie integrujące w ujęciu przeglądowym (syntetycznym)

Założenia teoretyczne		Fazy planowania				
			I	II	III	IV
			globalnych decyzji	pierwszego przybliżenia	drugiego przybliżenia	konkretyzacji
Określenie planowania integrującego	Czynniki planotwórcze: struktura treści i zadania uczniowskie	główne elementy	główne cele dydaktyczno-wychowawcze i ogólne (całościowe) kręgi tematyczne	szczegółowe kręgi tematyczne	tematy dnia	Scenariusze zajęć
				rozkład materiału nauczania (w zarysie) (w pełni)		
		główne instrumenty	strukturyzacja		główne zadania	Ciągi zadań

dydaktyczne uczniowskie i związane z nim kryteria wartościujące. To dzięki zastosowaniu tych dwóch kategorii nauczycielka AB mogła dosłownie uwidocznic relacje zachodzące między tematami i treściami różnego poziomu ogólności oraz - znów dosłownie - ożywić te treści. Bowiern podejście strukturalne do treści edukacyjnych unaoznia je, organizuje i integruje, a przekształcanie treści w zadania dynamizuje tak planowanie, jak i sam proces dydaktyczny, więcej - steruje nim, skłaniając do integrowania.

Planowanie integrujące rozwija się fazowo. W fazie pierwszej (decyzji globalnych) nauczyciel definiuje główne cele i ustala ogólne kręgi tematyczne. W fazie drugiej określa już kręgi szczegółowe, nie przewidując jeszcze wyraźnie sposobów integracji. Ten wątek pojawia się dopiero w fazie trzeciej, kiedy formuluje główne zadania „uczniowskie”, dzięki którym zarysowuje jednocześnie własny rozkład materiału nauczania. W fazie konkretyzacji ustanawiane są ciągi zadań, które - podporządkowane tematowi dnia i zebrane w całość - mogą już, naszym zdaniem, pełnić rolę rozkładu materiału. Jeśli jednak wyłania się potrzeba dalszej konkretyzacji, to w tym momencie mamy już do czynienia z budową własnego oryginalnego scenariusza.

Od swoistości warunków edukacyjnych kierowanego zespołu uczniowskiego, a także od indywidualnych możliwości i ambicji samego nauczyciela będzie zależało, kiedy, w jakiej fazie i w jakim wymiarze zmodyfikuje on będące w jego dyspozycji gotowe materiały programowo-metodyczne.

Przyznajemy, że obserwuje się również inną, minimalistyczną wersję planowania. Polega ona na wprowadzaniu zmian i uzupełnień bezpośrednio na tekstach

wybranego pakietu programowego. Jest to wyjście z pewnością bardzo ekonomiczne. Ale czy najlepsze?

Tak czy inaczej - w każdym wypadku dla ostrzejszego widzenia struktur przekazywanej wiedzy i ewentualnie sprawniejszego operowania nią, każdemu nauczycielowi przyda się tyleż posługiwanie się - w miarę możliwości techniką strukturyzacji, co i świadomość, że treści nauczania należy przekładać na język zadań w postaci jasno sformułowanych i kształcących poleceń, pytań i sytuacji zadaniowych.

Bibliografia:

1. Badalska W., *Rośniemy razem. Wypisy dla klasy 2.* WSiP, Warszawa 1980.
2. Cichy E., Cywińska E.B. i inni, *Program nauczania zintegrowanego w klasach I-III szkoły podstawowej*, Wyd. JUKA, Warszawa 1999.
3. Cywińska E.B. i inni, *Nauczanie zintegrowane w klasach 1 - 3 - Scenariusze zajęć - klasa 2 - semestr 1*, Wyd. JUKA, Warszawa 1999
4. Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*. Wyd. 6, popr., Ossolineum Wrocław 1975.
5. *Wesołe zabawy*, Wyd. KAW, Warszawa 1979.

Summary:

The integrative primary education (which integrates various teaching areas) demands an integrating planning. The latter consists of four consecutive phases, exemplified by the authors. In the first one the teacher makes some global decisions defining main educational aims and general thematic circles. In the second phase (of the first approach) she/he determines all particular topic circles into which she/he puts - in the third phase (of the second approach) - some main teaching and learning tasks addressed to the pupils in form of orders, questions, and situations. Thus the teacher is outlining her/his own teaching material schedule. In the fourth phase (of the substantiation) there are being established whole sequences of teaching and learning tasks which taken together form at the same time the day activities scenarios.

The teacher who behaves in such a way uses, of course, all available materials concerning program and teaching methods, but she/he subordinates them to her/his own general teaching idea, taking into account on one hand specific educational conditions of the pupils' team to be taught and on the other her/his own possibilities.

One can also observe quite difficult, minimalist version of the didactic planning which consists in introducing some changes and inserts immediately on and into other people's ready texts. In such a case, however, the teachers role is diminished.